

УДК 398(=161.2)

DOI: 10.32626/2309-7086.2026-23.225-234

Валерій Щегельський

ORCID 0000-0001-7188-2862

*кандидат філологічних наук, старший викладач
кафедри історії української літератури та компаративістики
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка
shchehelskyi.valerii@kpmi.edu.ua*

ОБРАЗ ДЖУРИ В УКРАЇНСЬКІЙ ФОЛЬКЛОРНІЙ ТРАДИЦІЇ

Автор статті на матеріалі героїчного епосу українського народу часів Запорізької Січі визначає особливості відтворення образу «джури» в усній народній творчості (джура – учень, помічник старших, досвідчених козаків), розкриває художні функції поетикальних засобів у зображенні народних героїв, специфіку фольклорного світосприйняття.

Ключові слова: Запорізька Січ, козаки, джура, героїчний епос, історичні пісні, легенди, перекази, думи.

Постановка проблеми. Традиційним для осягнення історичного минулого українців стає співвіднесення окремого його періоду з добою Запорізької Січі, звитязними героями козаками та їх відданими учнями і помічниками – джурами, які розумом і волею, морально, духовно й фізично готували себе до оборони рідної землі. Такі позитивні характеристики тогочасних захисників України й досі зберігаються в народному трактуванні.

Актуальність дослідження зумовлена зрослим інтересом до одного з найяскравіших феноменів вітчизняної історії – українського козацтва, зокрема рідкісного явища народної військової педагогіки – школи джур, народна інтерпретація образу якого в українській фольклористиці ще не достатньо висвітлена.

Мета статті полягає в здійсненні аналізу фольклорної інтерпретації персонажів українського героїчного епосу часів Запорізької Січі, різних варіантів їх трансформацій, визначенні особливостей народнопоетичного моделювання постатей джур, чур, цюр в українській традиції, а також прочитання фольклорних текстів як знакових явищ етнокультури.

Об'єкт дослідження – твори героїчного епосу українського народу часів Запорізької Січі.

Предмет дослідження – особливості образів джур у творах українського героїчного епосу часів козацтва.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи козацький устрій Запорізької Січі, помічаємо, що він мав чітко регламентовані закони, які базувалися на демократичних засадах міжособистісних і суспільних стосунків у громаді. «Козаки жили в Січі в кількох довжелезних куренях. Кожен курінь вибирав собі курінного отамана, а вся Січ – кошового. Кошовий порядкував усім това-

---

© Валерій Щегельський, 2026

Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

риством. Опріч кошового та курінних отаманів, запорожці вибирали собі старшину: писаря, обозного, полковників, сотників і т. ін.» [2, с. 51].

Потрапити на Січ було легко – треба було сказати: «Вірую в Христа, у святу Трійцю», прочитати «Отче наш» і перехреститися. Жили всі потовариському і допомагали один одному» [1, с. 51].

Маючи веселу вдачу, козаки неодноразово вдавалися до перевірки молодих хлопців на придатність до козацького життя, про що сказано у легенді «Прийм у запорожці»: «Запорожці як підмовлять було до себе на Січ якого хлопця з Гетьманщини, то перше пробують, чи годиться бути запорожцем. Ото звелаять йому варити кашу: – Гляди ж, вари так, щоб і не сира була, щоб і не перекипіла. А ми підемо косить. То ти, як уже буде готова, вийди на який-то курган да й клич нас, а ми почуємо да й прийдемо.

От поберуть коси та й підуть нібито косити, а де в чорта їм хочеться косити! Заберуться в комиш та й лежать. То оце хлопець, зваривши кашу, вийде на могилу і зачне гукати. А вони й чують, да не озиваються. То він гукав, гукав да й давай плакати: – От занесла мене нечиста сила між сії запорожці! Лучче б було дома сидіти при батькові да при матері. А то ще перекипить каша, то прийдуть да битимуть, вражі сини! Ой бідна ж моя головонька! Чого мене понесло між сії запорожці!

То вони, лежачи в траві, вислухають усе да й кажуть:

– Ні, се не наш!

А далі вернуться до куреня да дадуть тому хлопцеві коня й грошей на дорогу да й скажуть: – Їдь собі к нечистому! Нам таких не треба!

А як же которий удасться розторопний і догадливий, то, вийшовши на могилу, кликне разів зо два: – Гей, панове-молодці! Ідіте каші їсти! Да як не озиваються, то він: – Чорт же вас бери, коли мовчите! Буду я й сам їсти. Да ще перед відходом ударить на могилі гопака: «Ой тут мені погуляти на просторі!» Да затягнувши на весь степ козацьку пісню, і піде собі до куреня, і давай уплітати тую кашу.

То запорожці, лежачи в траві, і кажуть:

– Оце наш!

Да побравши коси, і йдуть до куреня. А він: – Де це вас у біса носило, панове? Гукав, гукав, аж горло розболіло; да щоб каша не перекипала, то я почав сам їсти.

То запорожці споглянуть один на одного да й скажуть йому: – Ну, чуро, вставай! Годі тобі быть хлопцем, тепер ти рівний козак! І приймають у товариство» [1, с. 249–250]. Тут ми спостерігаємо процес ініціації-посвяти хлопця в чуру. Таких новоприйнятих молодих козаків на Запорозькій Січі ще називали «перваками», «молодиками», «пахолками», «хлоп'ятами» або ж «новиками».

Одна з розрізнявальних ознак між старшим запорожцем і молодим хлопцем – право носити особливу зачіску – «козацький оселедець». Тільки після посвяти в козаки, тобто, першого бою, морського походу, випробувань, можна було вистригти собі чуба, а його обрізання вважалося ганьбою для козака. Степан Руданський у співомовці «Чуприна» з гумором інтерпретує легенду про козацький чуб, вказуючи на призначення такого виду зачіски:

Питалися в козака: «Що то за причина,

Що у вас гола голова,

А зверху чуприна?»

«А причина то така: як на війні згину,

Мене ангел понесе

В небо за чуприну» [9, с. 199].

Особлива увага на Січі була звернена на малих за віком хлопчиків. Часто з розорених домівок хлопчиків, які не мали ані батька, ані неньки, козаки забирали на Запорізьку Січ для навчання в школі джур козацьких. А було й так, що хлопчики-сироти ставали поводириями у сліпих козаків-бандуристів. Гірша доля очікувала дітей, котрі за різних причин потрапляли в турецьку неволю. «Турки, набравши в полон християнських дітей, турчили їх та виховували змалку на вояків; оце й були яничари, найпевніше турецьке військо» [2, с. 82].

Січ для хлопця-джури – справжня школа козацтва. Головним було, все ж таки, навчання козацькому мистецтву. Причому духовна загартованість передувала фізичній, якої набували упродовж кількох років.

Походження терміну *джура* точно не визначено. Первісно «джура» – перське слово, що означає «товариш», в українську потрапило за запозичення з тюркської.

Керуючись наявними на сьогодні словниками української мови, дещо дізнаємося про етимологію слова «джура». У словнику української мови назва «джура» пояснюється, як «зброносець, учень у козацької старшини в Україні в 16–18 століттях. Козацькій слуга-товарищ, оруженосець, ходивший вмѣстѣ съ козакомъ въ походы і битвы» [8, с. 377].

Словники, потрактовуючи походження лексеми «джура», наводять і ряд слів-синонімів, а саме: цю́ра, чу́ра, пахолок.

Окрім «сухих» академічних словникових тлумачень, більш повну характеристику образу джури зустрічаємо в усній народній творчості, в її легендах, переказах, думках, історичних піснях тощо. Досліджуючи героїчний епос українського народу часів Запорізької Січі, помічаємо, що найчастіше в текстах зустрічається лексема «джура» або «товариш». Іноді трапляється назва «хлопчик малий», «малий хлопець», «хлопко малий», «хлоп'ята».

В історичній пісні «У селі Грузькому жила вдова Бондариха (Пісня про Івана Бондаренка та осавулу Якименка)» йдеться про те, як малолітній хлопчик потрапив до козаків на Січ: «У селі Грузькому Жила вдова Бондариха, Мала сина восьмилітка, Сина Бондаренка» [1, с. 181]. Через матеріальну скруту мати віддає свого сина до пана пасти свині, де він щоби зігрітись у негоду запалює «жмачок сина нагрить свої ніжки...», від якого «загорівся коп'як сина». За такий «важкий злочин» малому Бондаренку було визначено покарання: «Що Бондаренка в котел укидати, В горячий воді купати» [1, с. 181]. Щасливим випадком у його долі стала зустріч із отаманом Гонтою, який рятує його від покари і запрошує його до себе на Січ: «Бондаренку, Бондаренку, Хлопець молоденький! Послухай ти мене – Переходь до мене!» Послухав же Бондаренко Та й перейшов до його» [1, с. 181]. У думі «Івась Удовиченко, Коновченко» розповідається про молодого учня, який, пройшовши вишкіл, стає товаришем усіх козаків-запорожців. Спершу він звертається до свого наставника, пана Филоненка, корсунського полковника, щоби той відпустив і благословив його «на долину Черкень погуляти, Слави війську, рицарства дістати, За віру християнськую одностайно стати» [1, с. 87]. На що йому відповідають: «Ой, Івасю Удовиченку, Коновченку! Ще ти дитя молодес, З розуму не дійшло, Звичано козацького не знаєш, – Не знатимеш як би поміж козаками ісправляти, Як би з бусурманами погуляти!» [1, с. 87]. Однак слова-прохання молодого хлопця були настільки переконливими, що: «Скоро Филоненко теє зачував, Івасю Коновченку на долину Черкень гуляти дозволяв» [1, с. 88].

Івась таки виправдовує довіру старшого і доводить свою бойову вправність, «гуляючи» долиною Черкень: «То Івась із намету виступас, До коня прибувас,

Великою радістю має, Покріпче підпруги підтягає, Червонії тилиги під сребром, під золотом на себе надіває, [...] Старого козака повстрічає, За рідного батька поважає, Молодого повстрічає, За рідного брата почитає. [...] Не багато Коновченку по долині Черчень погуляв, – Самих найстарших п'ятсот чоловік рицарів під меч пускав, Шести живим піймав, На аркан зв'язав, Перед Філоненка, Корсунського полковника, Язика примчав, Перед посажав» [1, с. 88]. Пан полковник схвально відгукується про Івасеву молодецьку звитягу: «Ай, спасибі, – каже, – Івасю Коновченку! Я казав, ти дитя молодее, З розумом не дійшло, Звичаю козацького не знаєш, А же ти, бачу, за плугом походжав, Всі звичаї козацькі собирав» [1, с. 88].

Дослідники, описуючи побут козаків у перерві між походами, зазначають, що вони проводили цей час у своє задоволення – могли і мед-пивом пригоститися, але п'яниць на Січі не було. А поки запорожці займалися своєю професійною справою, тобто воювали, протягом тривалого часу вони утримувалися від міцних напоїв. Ось як про це говорить Дмитро Яворницький: «віддаючися розгулові й пияцтву, запорожські козаки зовсім не були схожими на тих нещасних п'яниць, котрі пропивали свої душі в чорних і брудних корчмах, втрачаючи в них усілякий образ і подобу творинь Божих. Тут було своєрідне молодецтво й особливий, епікурейський погляд на життя людини, котра даремно обтяжує себе працею і турботами, не розуміючи справжнього сенсу життя – існувати для веселощів і радості... Відрізаний від сім'ї, постійно дивлячись в очі смерті, козак, зрозуміло, споглядав усе безтурботно й намагався свій короткий вік скрасити різними задоволеннями» [13, с. 180]. Натомість старші козаки засуджували призвичаєння до келиха молодих хлопців, які тільки пізнавали козацьке життя, хоча і не забороняли, що не раз приводило до сумних наслідків. Як і сталося з Івасем Коновченком. Непоміркованість у діях, а саме звернення до полковника дозволити йому «оковити горілки напитись» та удаване молодецтво Івася Коновченка: «Оковити горілки наливав, Напився, як би міг на коня сідати, [...] Поміждо військом проїжджає, Старого козака повстрічає, Гордим словом зневажає, Молодого повстрічає, Опрошання не приймає, Стременем о груди поторкає...» [1, с. 89] призвели до його загибелі: «За табір виїжджав, То бусурмани, чи язика піймали, Чи напоило чоловіка пізнали, [...] Молодого Коновченка постріляли, Порубали, З коня збивали, Все поле ізгоняли, Коня козацького не піймали» [1, с. 89].

За традицією у війську Запорізькому кожен козак на схилі життя мав підготувати для служби замість себе молодого юнака. У джури брали своїх молодших родичів (якщо вони були), а частіше – сторонніх підлітків, яких спочатку привчали до ведення козацького господарства, а пізніше, вже на Січі, навчали військовій справі. Система виховання була досить жорсткою і далеко не всі вихованці годилися для військової служби. Часто вони успадковували від своїх вихователів не тільки військовий досвід, а й усе майно і господарство. Так у думі «Федор безродний, бездольний», козак, вмираючи, звертається до свого помічника: «Гей, джуро Яремо! Дарую я тобі по смерті своєї Коня вороного, Ей, а другого білогового І тягеля червонії, Од піл до коміра золотом гаптовані, І шаблю булагную, Пищаль семип'ядную! Ой да добре ж ти дбай. Да на коня сідай, Да передо мною повертай; Да нехай я буду знати, Ай, чи удобен ти будеш поміждо козаками пробувати!» Федір безродний, бездольний дякує джурі Яремі за вірну службу: «Ей да промовляє словами, Да обіллється гірко сльозами: «Ой да благодарю же тебе, господа милосердного, Ой, що не ледай-кому, гей, моя худоба буде доставати, То він буде за мене господа мило-

сердного прохати» [1, с. 18–19]. Траплялися і поодинокі прикрі випадки, коли, пройшовши вишкіл у січовій школі джур, молодий хлопець вдавався до зради про що говорить в історичній пісні «Ой був в Січі старий козак (Пісня про Саву Чалого і Гната Голого)»: «Ой був в Січі старий козак На прозвище Чалий, Вигодував сина Саву Козакам на славу. Не схотів же той Сава Козакам служити, – Відклонився до ляхеньків В Польщу паном жити; Та схотів же та той Сава Слави залучити, – Став козаків-запорожців По степах ловити» [1, с. 184]. За що і був піднятий козаками «на три списи вгору»: «Не досягнув та пан Сава До своєї булави, – Положили пана Саву На дубовій лаві. Оце ж тобі, пане Саво, Сукні-одамашки, Що ти нажив, вражий сину, З козацької ласки!..» [1, с. 186].

Чомуся так повелось в усній фольклорній традиції – згадувати останні звияжні подвиги своїх героїв, віддаючи шану їхнім мужнім вчинкам. Про Максима Кривоноса (Перебийноса) складено чимало легенд, пісень тощо. Легендами оповита і його смерть. Існує декілька версій: загибель від рани, яку отримав в бою ще до початку облоги Львова; від чуми; і нібито Максим Кривоніс убитий за тасмним наказом Богдана Хмельницького, який прагнув позбутися небезпечного конкурента. В історичній пісні «Ой усе лужком та все бережком (Пісня про смерть Кривоноса)» ми вбачаємо ще одну причину смерті Максима Кривоноса:

«Хвалилися та пани з ляхами
Перебийноса вбити.
«А я тих панів, а я тих ляхів
Та й увік не боюся, –
Сть у мене та малий хлопко,
То я з ним поб'юся» [1, с. 145].

У момент сутички з ворогом, коли: «хлопко малий» зачав ворогів «як капусточку, сікти [...] Та як снопики класти», ворог все-таки перемагає своєю чисельністю: «А вже ж за панамі, а вже ж за ляхами Білого й світу не видно». Спочатку: «Як підсунули а пани з ляхами, Ой та хлопку гостинця, (дати гостинця – жартівливою мовою козаків означає завдати кривди, поранити – В. Щ.) – Не вгадав же а пан Перебийніс, На який бік похилиться. Ой, як стала його головонька А тулуба шукати ...» [1, с. 145]. Звістка про загибель Максима Кривоноса швидко розлетілася повсюди: «Ой у Києві, у Санжарові, В усі дзвони задзвонили, – Ото ж пани, пани із ляхами Перебийноса вбили» [1, с. 145].

Честю для козака було загинути не ганебною смертю, а на полі бою, забравши з собою чималу кількість ворогів як і у пісні «Ой з-за гори високої (Пісня про Данила Нечая)»: «Ой кинувся козак Нечай Від дому до дому Та зложив же ляхів тисяч З коней, як солому» [1, с. 142]. У такій битві з переважаючими силами ворога активним помічником Нечая виступає його джура: «Ой с в мене Шпак, Шпак – Отто добрий хлопець» [1, с. 140], який вправно виконує усі його накази: «Сідлай, хлопче, сідлай, малий, Коня вороного! Сідлай мені вороного, Собі буланого, – Геть виріжем вражих ляхів, Геть, що до одного!» [1, с. 141–142]. Відчуваючи неминучість своєї смерті Нечай встигає звернутися до своїх побратимів, щоби вони поклонилися його матусеньці, дружині та дітям, бо над ним вже «чорний ворон кряче» [1, с. 143].

У «Пісні про Байду» отаман Вишневецький, відчуваючи лихо, хоче переконатися, чи його помічник не зрадить його:

«Ой, щоро ж мій молодесенький,
Та чи будеш мені вірнесенький?» [6, с. 26].

І коли Байда не піддається спокусам і вмовлянням царя турецького бути йому «лицарем та вірнесеньким» і стати «паном на всю Україночку!», цар турецький віддає наказ своїм гайдукам:

«Візьміть Байду добре в руки,
Візьміть Байду, ізв'яжіте,
На гак ребром зачепіте!» [6, с. 26].

Будучи вірним до кінця своєму наставникові, цюра виконує останній його наказ-звернення:

«Ой, цюро ж мій молодесенький,
Подай мені лучок та тугесенький,
Подай мені тугий лучок
І стрілочок цілий пучок!
... Ой як стрілив – царя вцілів,
А парицю в потилицю,
Його доньку в головоньку.
«Отто ж тобі, царю,
За Байдину кару!
Було тобі знати,
Як Байду карати [6, с. 26].

Разом з козаками джури ходили в походи, брали участь у битвах. Джура мав зброю чистити, коня доглядати, а його за це вчили козацької справи. У перших військових походах патрон-вихователь пильно опікувався своїм джуною, доки той не набуде певного досвіду і не стане повноцінним козаком. У свою чергу, джура мав усіяко дбати про свого патрона-вихователя і беззаперечно виконувати всі його накази, демонструючи при цьому швидкість, дотепність та кмітливість.

Безпосередня участь джур у широкомасштабних бойових діях яскраво представлена у загальній картині козацьких походів, зокрема у «Берестецькому бойовищі», «коли поляки зібрали силу війська 300 000 та й рушили несподівано на Україну» і зустрілись вони з козацьким військом під Берестечком:

Висипали козаченьки з високої гори:
Попереду козак Хмельницький на воронім коні.
«Ступай, коню, дорогою широко ногами;
Недалеко Берестечко й орда за нами».
Як став джура, малий хлопець, коника сідлати,
Стали в того кониченька ніженьки дрижати» [1, с. 137].

На Січі була створена справжня козацька школа, де готували не тільки вояків, але й освічених людей, що могли працювати писарями або займати інші керівні посади. Така інституція була дуже поширеною й авторитетною. Існувала вона упродовж усієї історії козацтва.

У «Думі про смерть Хмельницького» говориться: «Зажурилася Хмельницького старая голова, що при ньому ні сотників, ні полковників нема: час приходить умирати, нікому поради дати. Тільки пробував при ньому Іван Виговський, писар військовий, козак лейстровий» [2, с. 143]. Коли ж на прохання хворого гетьмана прибули його піддані, «гетьман добре їх приймав, словами промовляв: «Ей, козаки, діти, друзі! Прошу я вас, добре дбайте: собі гетьмана настановляйте» [...] Тоді-то козаки стиха словами промовляли:

«Пане гетьмане Хмельницький, батю Зінов наш Чигиринський! Не можемо ми сами міждо собою, козаками, гетьмана обирати, а бажаєм од вашої милости послухати!» Отоді-то Хмельницький стиха словами промовляв: «Ей, козаки, діти, друзі! Прошу я вас, добре дбайте: єсть у мене Іван Виговський, котрий у мене дванадцять літ за джуру пробував (Виговський був писарем і порадником Хмельницького), всі мої козацькі звичаї узнав; буде між вами, козаками, гетьманувати, буде вам козацькі порядки давати!» [2, с. 143].

В іншому фольклорному творі «Про Хмельницького Богдана смерть. Про Єврася Хмельниченка і Павла Тетеренка (Про смерть Богдана Хмельницького)», який беззаперечно є варіантом вищезгадуваної думи, чітко означено дату зустрічі з гетьманом, яка зазначалася у листах до сотників і полковників й кожного разу переносилася від свята Воскресіння Христового до Вознесіння Христового, – Духа-тройці, – Петра й Павла, – Іллі-пророка аж до Спасо-преображення. Саме на це свято гетьман Хмельницький велів «ярмарок закликати...». Метафоричною, художньо інформативною є мова запорожців: «пйти погуляти» – вийти на герць з ворогом; «ярмарок закликати...» – скликати раду, що у тодішньому комунікуванні мало зашифрований, прихований від ворога зміст. На цій раді, як і в попередньому варіанті, вирішувалося питання передачі гетьманської влади. Однак Богдан Хмельницький тут пропонує кандидатуру вже не Івана Виговського на обрання гетьманом, а Івана Луговського: «Ей, козаки, діти, друзі! Прошу я вас, добре дбайте, Єсть у мене Іван Луговський, Котрий у мене дванадцять літ за джуру пробував, Всі мої козацькі звичаї познав. Буде міждо вами, козаками, гетьманувати, Буде вам козацькі порядки давати» [1, с. 76]. За сюжетом і текстовим оформленням обидва варіанти аналогічні, але прізвища, запропонованого Хмельницьким першого претендента на гетьманську булаву від другого, різні, хоч і подібні. Це пояснюється специфікою усної передачі інформації, або ж Виговський за козацькою традицією мав ще одне прізвище-псевдонім – Луговський.

Історичне джерело згадує ще одного помічника гетьмана Богдана Хмельницького – кошового гетьмана, гетьмана Лівобережної України Івана Брюховецького, який не став героєм народних пісень і дум (певно була на те причина). Був лише до самої смерті Богдана Хмельницького вірним його джурую (служником). Нехай навіть, як твердять деякі дослідники, старшим. Так воно, власне, й сталося. Гетьман приставив його до свого сина. Відтак Брюховецький поїхав з Юрасем Хмельниченком, як називали Богданового сина козаки, до Києва, жив з ним на одній квартирі, виконував обов'язки джури. Цікавим є той факт, що через свою хворобливість Юрась не був придатним для служби у війську, слугував Богданові Хмельницькому, й наказано було йому бути у дворі, а на війну Богдан його з собою ніколи не брав.

Як пам'ять про український феномен народної військової педагогіки є ойконімна історія населеного пункту Джури Жмеринського р-ну Вінницької обл., засновниками якого є представники давнього роду Чурилів або Джурилів, про який «згадується у пам'ятках з кінця XIV до початку XVII століття «як сановників земель: Перемишльської, Холмської, Галицької та Подільської; в останній із них вони заснували місто Чурилів (нині Джурин, м. Подільської губ. Ямпільського уїзду)» [7, с. 55]. Також, «як свідчать літописні дані, на які у своїх творах покликається Михайло Грушевський, на місці нинішнього Джурина свого часу розташовувався знаменитий в цих краях замок Чурилів.

За давніми переказами, тутешня місцевість звалася Чурилівщиною і в давні часи належала Чурилам. Нагадаємо, що у вищерозглянутих фольклорних текстах зустрічається різна форма звертання: і джура, і цюра, і чюра, що яскраво підтверджує процес трансформації ойконіму Чурилів у Джурин. На Тернопільщині (Чортківський р-н) є ще один населений пункт Джурин, пояснення назви якого знаходимо в семитомному етимологічному словнику української мови, де тлумачиться слово Чурило, вказується на зв'язок з водою – «чур», «чуркало», «чурок» означає «джерело», місце, де струменем б'є вода; «чурити» – «плюскотити», «дзюрчати», «бити струменем»; «чур» – один із варіантів звуконаслідувальних слів (з початковим ч-, дж-, ж-, ц-, дз-, з-) для передачі слухового враження від шуму текучої води» [3, с. 357].

В антропоніміці похідними від лексеми «джура» є прізвища Джура, Джурило, Джурбій, Джуран тощо.

Не залишив поза увагою образ джури і сучасний письменник Володимир Рутківський, художньо передавши трансформацію козака-характерника в трилогії «Джури» [10–12].

На сьогодні козацька традиція підготовки патріотично налаштованого молодого покоління проявляється у вишколі всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»), яка відбувається за опікою Міністерства освіти та науки України, а також за сприянням інших міністерств, відомств і громадських організацій. Гра є однією з форм позакласної роботи з патріотичного та морально-етичного виховання.

Висновки. Традиції народної козацької педагогіки, а саме виховання джур на Січі, були актуальними впродовж усієї історії України. Результати цієї педагогіки проявляються і в сучасній боротьбі українських воїнів проти московитів. Не один захисник, наслідуючи козаків запорожців, з честю носить козацьку відзнаку – чуб-оселедець. Увібравши у себе найістотніші риси української ментальності, воїни переконані, що «служити народові – то служити Богові!» [4], адже жертвоне служіння іншим людям, турбота про їх безпеку, добробут, допомога їм є найвищою формою служіння Богові, оскільки Бог утілений у кожній людині.

Досліджуваний народнопоетичний образ джури сьогодні функціонує в комунікаційному середовищі, проявляється у воїнській зв'язці, трансформаційних процесах творення похідних ойконімів, антропонімів, молодіжних військово-патріотичних іграх, художніх творах.

Список використаних джерел і літератури:

1. Героїчний епос українського народу. Хрестоматія: навч. посіб. / упоряд. та при-міт. О. М. Таланчук, Ф. С. Кислого; передм. О. М. Таланчук. Київ: Либідь, 1993. 432 с.
2. Григор'єв-Наш. Історія України в народних думках та піснях: для серед. та ст. шк. віку / худож. В. І. Лопата; [упоряд. іл. А. П. Демиденко]. Київ: Веселка, 1993. 271 с. (Українське відродження).
3. Етимологічний словник української мови: у 7-ми т. / уклад.: Г. П. Півторак, О. Д. Пономарів та ін. Київ: Наукова думка, 2012. Т. 6. 566 с.
4. Іларіон Митрополит. Служити Народові – то служити Богові. Богословська студія. Вінніпег, 1965. 119 с.
5. Історичні пісні малоросійського народу з поясненнями В. Антоновича та М. Драгоманова. Київ, 1874. Т. 1. 336 с.

6. Пісня про козака Байду. *Струни: Антологія української поезії*. Частина I. / уклад. Б. Лепкий. Берлін, 1922. С. 26.
7. Сокіл Г. Образ Джурила в українському фольклорі. *Народознавчі зошити. Серія філологічна*. 2014. № 4. С. 713–720.
8. Словарь української мови: в 4-х т. / за ред. Б. Грінченка. Київ, 1907–1909. Т. 1.
9. Руданський С. Твори в 3-х т. Київ: Наукова думка, 1972. Т. 1.
10. Рутківський В. Джури козака Швайки: [історична трилогія для дітей]. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛІА-МА-ГА, 2009. Кн. 1. 432 с.
11. Рутківський В. Джури-характерники: [історична трилогія для дітей]. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛІА-МА-ГА, 2009. Кн. 2. 448 с.
12. Рутківський В. Джури і підводний човен. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛІА-МА-ГА, 2010. Кн. 3. 400 с.
13. Яворницький Д. І. Історія запорізьких козаків. Львів: Видавництво «Світ», 1990. Т. 1. 319 с.

References:

1. Heroichnyi epos ukrainского narodu. (1993). Khrestomatiia: navch. posib. / uporiad. ta prymit. O. M. Talanchuk, F. S. Kysloho; peredm. O. M. Talanchuk. Kyiv: Lybid. 432 s. (in Ukr.).
2. Hryhoriev-Nash. (1993). Istoriiia Ukrainy v narodnykh dumakh ta pisniakh: Dlia sered. ta st. shk. viku / khudozh. V. I. Lopata; [uporiad. il. A. P. Demydenko]. Kyiv: Veselka. 271 s. (Ukrainske vidrozhennia). (in Ukr.).
3. Etymolohichnyi slovnyk ukrainsoi movy: u 7-my t. (2012). / uklad : H. P. Pivtorak, O. D. Ponomariv ta in. Kyiv: Naukova dumka. T. 6. 566 s. (in Ukr.).
4. Ilarion Mytropolyt. (1965). Sluzhyty Narodovi – to sluzhyty Bohovi. Bohoslovska studiiia. Vinnipeh. 119 s. (in Ukr.).
5. Istorychni pisni malorosiiiskoho narodu z poiasnenniamy V. Antonovycha ta M. Drahomanova (1874). Kyiv. T. 1. 336 s. (in Ukr.).
6. Pisnia pro kozaka Baidu. (1922). Struny: Antolohiia ukrainsoi poezii. Chastyna I. / uklad. B. Lepkyi. Berlin. S. 26. (in Ukr.).
7. Sokil, H. (2014). Obraz Dzhuryla v ukrainskomu folklori. *Narodoznavechi zoshyty. Seriiia filolohichna*. № 4. S. 713–720. (in Ukr.).
8. Slovar ukrainskoii movy: v 4-kh t. (1907–1909) / za red. B. Hrinchenka. Kyiv. T. 1. (in Ukr.).
9. Rudanskyi, C. (1972). Tvory v 3-kh t. Kyiv: Naukova dumka. T. 1. (in Ukr.).
10. Rutkivskyi, V. (2009). Dzhury kozaka Shvaiky: [istorychna trylohiia dlia ditei]. Kyiv: A-BA-BA-HA-LA-MA-HA, 2009. Kn. 1. 432 s. (in Ukr.).
11. Rutkivskyi, V. (2009). Dzhury-kharakternyky : [istorychna trylohiia dlia ditei]. Kyiv: A-BA-BA-HA-LA-MA-HA. Kn. 2. 448 s. (in Ukr.).
12. Rutkivskyi, V. (2010). Dzhury i pidvodnyi choven. Kyiv: A-BA-BA-HA-LA-MA-HA. Kn. 3. 400 s. (in Ukr.).
13. Iavornytskyi, D. I. (1990). Istoriiia zaporizkykh kozakiv. Lviv: Vydavnytstvo «Svit». T. 1. 319 s. (in Ukr.).

Valerii Shchhehelskyi

THE IMAGE OF THE JURY IN UKRAINIAN FOLKLORE TRADITION

The Cossack system of the Zaporizhian Sich had clearly regulated laws, which were based on the democratic principles of community life. Special attention in the Sich was paid to young boys. Often from ruined homes, boys who had neither father nor mother

were taken to the Zaporizhian Sich by the cossacks to study at the cossack dzhura school. As a rule, the jurors were young boys, children of cossacks. The Sich for a juror boy was a real school of chivalry, where they learned to skillfully wield weapons, be physically hardy, be able to care for weapons, and provide first aid. Such an institution was very widespread and authoritative. It existed throughout the history of the cossacks.

The origin of the term «dzhura» is not precisely determined. Originally, «dzhura» is a persian word meaning «comrade», which entered Ukrainian as a loanword from turkic. Dictionaries, interpreting the origin of the lexeme «dzhura», also give a number of synonyms, namely: tsyura, chura, paholok.

Sometimes the name «khopchuk malyu», «malyu khlopets'», «khopko malyu», «khop'yata».

More often in the texts the lexeme «dzhura» or «comrade» is found.

We find a broad description of the juror in oral folk art: legends, tales, thoughts, historical songs, etc.

A fragment of memory about the Ukrainian phenomenon of folk military pedagogy is the oikonymic history of the settlement of Juryn in the Zhmeryn district of the Vinnytsia region. In anthroponymy, the surnames Jury, Jurylo, Jurbiy, Juran, etc. are derived from the lexeme «jury».

The image of the jur was introduced into his works by the modern writer Volodymyr Rutkivsky, who artistically embodied the transformation of the cossack-character in the trilogy «Jury».

The traditions of folk cossack pedagogy, namely the education of jurors in the Sich, permeate the entire history of Ukraine. Its results are also manifested in the modern struggle of Ukrainian soldiers against the muscovites.

The studied folk poetic image of the juror is present today in the communication environment, manifesting itself in military victories, transformational processes of creating derived oikonyms, anthroponyms, youth military-patriotic games, and modern works of art.

Key words: Zaporizhian Sich, cossacks, jura, heroic epic, historical songs, legends, tales, dumas.

Отримано: 13.12.2025 р.

Прийнято до друку після рецензування: 07.03.2026 р.

Опубліковано: 25.05.2026 р.